

Od nuklearne ambicije do zagovornika razoružanja: slučaj Švedske

Thomas Jonter, *The Key to Nuclear Restraint: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War*, Palgrave Macmillan, Stockholm, 2016, pp. 281.

Knjiga Tomasa Džontera (Thomas Jonter) *Ključ za nuklearno uzdržavanje: švedski planovi za sticanje nuklearnog oružja tokom Hladnog rata* predstavlja sveobuhvatno naučno delo o švedskom nuklearnom programu, sa posebnim naglaskom na njegovoj vojnoj komponenti. Džonter je profesor međunarodnih odnosa i direktor Škole međunarodnih studija univerziteta u Štokholmu (*Stockholm University Graduate School of International Studies*). Mada je poznat po naučnim radovima u oblasti nuklearne istorije i proliferacije nuklearnog oružja, ova monografija je prvo njegovo naučno delo koje proučava kompletan nuklearni program neke države od početnih ideja, pokretanja, preko razvoja i stagnacije, sve do njegovog konačnog ukidanja.

Autor pokušava da odgovori na pitanje zašto su pojedine države sprovele nacionalne programe nuklearnog naoružanja do kraja tj. proizvele nuklearnu bombu, dok su druge program prekinule – iako su bile ekonomski i tehnološki sposobne za razvoj atomskog oružja. Analitičari nuklearne proliferacije uglavnom su se bavili istraživanjem motiva i podsticaja nuklearne proliferacije, tačnije, šta navodi države na nuklearni put. Obrnuto postavljeno pitanje, šta ih skreće sa tog puta, nije mnogo obrađivano u dosadašnjoj literaturi. Stoga ova knjiga ima neverovatno veliki značaj iako ne pledira na razvijanje opšte teorije denuklearizacije već analizira isključivo švedski slučaj.

Knjiga se sastoji iz sedam poglavlja, uključujući uvod i zaključna razmatranja. Posle uvodnog dela gde se autor osvrće na razloge svog istraživanja i pitanja koja će obraditi, drugi deo knjige bavi se iniciranjem i sazrevanjem ideje u Švedskoj da se uopšte pokrene program nuklearnog naoružavanja. Treći, četvrti, peti i šesti deo knjige nisu isključivo hronološki predstavljeni, iako su jasno vremenski omeđeni. Posebne tematske celine razvoja programa, predstavljene su kao periodi, tako da se pojedine analitičke celine preklapaju istorijski.

Treći deo obuhvata period od 1945. do 1959. godine, odnosno od formalnog pokretanja nuklearnog programa do razvijanja latentnih kapaciteta proizvodnje nuklearne bombe. Švedska je jedna od prvih država koja je pokrenula autonomni nuklearni program još 1945. godine i to pod okriljem Švedske agencije za istraživanje nacionalne odbrane (*Swedish National Defence Research Agency – FOA*), čija dominantna uloga je pratila čitav vojni program. Švedska je krajem pedesetih godina 20. veka razvila latentni nuklearni kapacitet koji znači da u vrlo kratkom roku može proizvesti nuklearnu bojevu glavu ukoliko to odluči.

Četvrto poglavlje posvećeno je švedsko-američkoj saradnji u nuklearnim pitanjima u periodu od 1945. do 1962. godine. Ovaj deo posebno je važan u razumevanju pozicije Švedske tokom hladnoratovskog rivaliteta Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Lociranje švedskog nuklearnog programa u kontekst stalne sovjetske bezbednosne pretnje i trke u naoružanju između zapadnog i istočnog bloka, opredelilo je Švedsku da se osloni na sopstvene snage. Međutim, saradnja sa SAD bila je veoma plodotvorna i razgranata u civilnom i vojnom nuklearnom sektoru, do tog nivoa da je švedsko rukovodstvo razmišljalo i o kupovini gotove američke nuklearne bombe. Iako se od te ideje odustalo, tehnološka zavisnost od američke nuklearne ekspertize, uvoza nuklearnog goriva i reaktorskih elemenata pratila je čitav švedski nuklearni program.

Peti deo knjige analizira internu političku debatu o potrebi razvoja nuklearne bombe u Švedskoj u periodu od 1954. do 1960. godine. Proces tabuizacije nuklearnog naoružanja u Švedskoj išao je postepeno, od stidljivog antinuklearnog krila Socijaldemokratske partije i pojedinih civilnih organizacija, do prihvatanja antinuklearnog stava kao zvanične politike vlade u Stokholmu. Centralna politička ličnost posleratnog vremena bio je premijer Tage Erlander koji je vodio pragmatičnu politiku dugo držao nuklearnu opciju otvorenom. Kada je šezdesetih godina u javnom mnjenju prevladao antinuklearan stav, Erlander ga je prihvatio, a 1968. godine potpisao pristupanje Švedske Sporazumu o neširenju nuklearnog naoružanja (*Non-Proliferation Treaty – NPT*). Džonter je napravio trajektoriju fluktuiranja stavova javnog mnjenja o tome da li je Švedskoj potrebno nuklearno oružje koristeći se primarnim naučnim izvorima, kao što su deklasifikovani državni podaci, dokumenti i privatni dnevници. Detaljno je objasnio zašto su se posle interne debate političke elite, pa čak i najprominentniji vojni lideri, prvo odlučile za odlaganje proizvodnje nuklearnog oružja, a u konačnoj instanci i odustajanje od nuklearne bombe. Švedska je konstantno prolongirala konačnu odluku i zadržavala mogućnost da u kratkom roku napravi atomsku bombu, ali je ipak protekom vremena slabila pronuklearna struja u političkom i vojnom establišmentu.

Šesti deo knjige govori o procesu ukidanja programa nuklearnog naoružanja koji se odigrao između 1961. i 1975. godine. Reč je o dugotrajnom procesu, a odluka

da se definitivno odustane od nuklearne opcije nije doneta preko noći. Švedska je od pionira nuklearne tehnologije i jedne od retkih država sposobnih da participira u klubu nuklearnih sila, postala država koja se snažno protivi nuklearnom naoružavanju. Nakon potpisivanja Sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja i zvaničnog ukidanja programa koji je ugašen definitivno 1975. godine, Švedska je popularizovala antinuklearnu ideju na globalnom nivou. Politički kurs ustoličen gašenjem nuklearnog programa, Švedska nije menjala do danas predstavljajući propagatora „globalne nule” tj. potpunog eliminisanja svetskih nuklearnih arsenala.

U poslednjem, zaključnom poglavlju, autor izvodi četiri osnovna zaključka svoje studije. Prvo, da je sve vreme postojala zavisnost od američke nuklearne tehnologije. Drugo, donosioci političkih odluka su u ključnom momentu promenili mišljenje i skrenuli na antinuklearni kurs. Treće, kako je vreme odmicalo jačala je neproliferaciona norma u internoj političkoj debati i javnom mnjenju. Četvrto, došlo je do promene vojne doktrine, jer su i vojni lideri postali zagovornici snažne konvencionalne armije bez oslonca na kataklizmično oružje.

Knjiga Tomasa Džontera, iako pisana na razumljiv i ne previše komplikovan način, ima prvorazredni značaj za širenje fonda naučnog i stručnog znanja o nuklearnom programu Švedske i njenoj spoljnoj politici tokom Hladnog rata. Ovo delo nema ambiciju razvijanja opšte teorije nuklearne deproliferacije i objašnjavanja razloga zašto se neke druge države odriču programa nuklearnog naoružanja, već se bavi analizom samo jednog takvog slučaja. Stoga njen naučni značaj nije toliko u teorijskom smislu razumevanja deproliferacije u međunarodnim odnosima, ali je od neprocenljivog značaja za razumevanje hladnoratovske politike Švedske, njenog pozicioniranja i koncepta neutralnosti. Kada je reč o švedskom nuklearnom programu kao predmetu proučavanja, ova knjiga je verovatno najsveobuhvatnija studija ikada napisana. U kontekstu švedskog programa nuklearnog naoružanja, autor gotovo nijedno pitanje nije ostavio bez odgovora. Prezentujući neke potpuno nove informacije, po prvi put je bačeno svetlo na senku pitanja o stepenu američkog uticaja u švedskom nuklearnom programu. Monografija *Ključ za nuklearno uzdržavanje: švedski planovi za sticanje nuklearnog oružja tokom Hladnog rata* takođe predstavlja odličnu podlogu za buduće komparativne studije o nuklearnim programima i za preporuku je svima koji se ozbiljnije bave pitanjima nuklearne deproliferacije u međunarodnim odnosima.

Bogdan STOJANOVIĆ